

XXIV. évfolyam 3. szám

Közgyűjteményekben ingyenes

2021. július

„vasból készítendő ház”

125 éves kisérdalattink néhai pavilonjairól

•••• Millisits Máté

Kiemelkedő szerepe volt a budapesti földalatti vasút megépítéséhez szükséges döntéshozatalban a Fővárosi Közmunkák Tanácsa tagjainak, a kivitelezés irányításában Balázs Mór mérnöknek.

Az Andrassy úti kéregvasút létesítésére a fővárosi két nagy közúti közlekedési társaság, a Budapesti Villamos Városi Vasút Rt. és a Budapesti Közúti Vaspálya Társaság szövetkezett. A két cég 1894. január 22-én nyújtotta be közös ajánlatát a földalatti vasút megépítésére. *Lukács Béla* kereskedelemügyi miniszter 1894. augusztus 9-én adta ki a kilencven évre szóló terület szakaszhasználati engedélyt. Hatására egy nappal később, augusztus 10-én megalakult a Budapesti Földalatti Közúti Villamos Vasút Részvénytársaság, amelynek első vezérigazgatója Balázs Mór lett. Az 1894 augusztusában elkezdett kivitelezési munkálatok legjelentősebb vállalkozói a Siemens és Halske cég és *Wünsch Róbert* vasbeton szerkezetet kivitelező építész voltak. A megépült új közlekedési eszköz a „város szívé” a Gizella, mai nevén Vörösmarty teret kötötte össze a Városligettel.

Az építkezés kezdetén, 1894-ben a Fővárosi Közmunkák Tanácsa elfogadta a Siemens és Halske cég javaslatát, hogy a földalatti vasút lejáratait „vas és üvegből izlésesen kiállított csarnokokkal” óvják meg az eső és a hó ellen.

A lejáratokat védő kis épületek tervezésére a Földalatti Villamos Vasút RT. 1894-ben írt ki nyilvános pályázatot.

A pályázat tárgya „a vasút megálló helyeinek lépcsői fölé vasból készítendő ház tervezete” volt. A benyújtott pályamunkák azonban nem nyerték el a bíráló bizottság tetszését, ezután más építészeket bíztak meg új tervek elkészítésével.

A Gizella (ma Vörösmarty) téri és az Oktogoni két-két kis épület terveit a *Schickedanz Albert* és *Herzog Fülöp Ferenc* közös tervezőirodája készítette el, a többi megállóhoz, a Váci körút (ma Bajcsy-Zsilinszky út), Vörösmarty utca, Körönd, Bajza utca, Aréna (ma Dózsa György) úthoz *Brüggemann György* tervezett kisebb méretű épületeket.

Brüggemannt bízták meg továbbá a Deák téri mintegy 100 négyzetméteres várócsarnok, tervezésével is. A csarnok vastartószerkezettel készült nagy üveglapokkal, a beépített falszakaszokat színes Zsolnay-gyári kerámialapok borították.

Schickedanz Albert és Herczog Fülöp a Gizella téren és az Oktogon állomáshoz tervezett két-két lejárati pavilonjait, a ma-

gyarországi historizmus „kisméretű ékszerdobozainak” is lehetett tekinteni. A 125 éve készült építmények vasvázás szerkezetű, neoreneszánsz stílusú kis épületek voltak, amelyeket a pécsi Zsolnay-gyárban készített mázattal pirogránit lapok borították. A téglány alaprajzú „házikókat” Zsolnay pirogránitból készült dongahéj fedte.

Az épület két hosszoldalát gazdag, plasztikus az antikvitás idéző ornamentika borította. A hosszoldal tömör lábazati szakaszaiban, a táblabetétekben koszorúval szegélyezett üres címerpajzsok képezték a dekorációt. Felettük pilaszterek által öt szakaszra osztott falfelületet alakítottak ki. Az első, a harmadik és az

Középen a Gizella (ma Vörösmarty) téri egyik kisérdalatti lejáró (19. század vége) és makettje

ötödik falrészét díszítették, míg a második és a negyedik falrész ablakokkal volt ellátva. Itt tudta a napfény a lépcsőházat megvilágítani. A páratlan számú falfelületeken a díszítést indaornamentikával ellátott keretben rombusz formájú mezőkben emblemikus domborművek adták: a középső mezőben angyal tartotta kerék, a szélsőkben szalag övezte táblákon az építés éve volt megfigyelhető.

A 20. század első évtizedében végbement ízlésváltozás következtében az 1910-es évek elején a lejárati épületek formavilágát többször kritizálták, gúnyosan „majolika kriptának” nevezték. A Gizella téri házikókat már 1911-ben elbontották a Vörösmarty-szobor felállítására hivatkozva, az Oktogonnál lévőket 1912-ben, a forgalom növekedését hozva fel érvként. A Deák téri és a többi kisebb állomásépületet 1924 és 1926 között folyamatosan számolták fel. A földalatti vasút lépcsőlejáratai kő, illetve vaskorlát szegélyt kaptak.

Fotó: Zempléni Múzeum

BUDAPEST
Fotó: Csizmadia

- 1 „vasból készítendő ház”
•••• Millisits Máté (művészettörténész)
- 3 Kezdetek – 175 éve történt
•••• Debreczeni-Droppán Béla (történész-levéltáros)
- 4 Eltűnt idő nyomában
•••• Gaál Károlyné (tanár)
- 5 Kossuth és a főváros
•••• † Gavlik István (tanár)
- 6 Kis magyar gyártörténet
•••• Pápai Tamás László (történész)
- 7 Utcátörténeti adalékok
•••• Vízny László (nyugalmazott műemlékfelügyelő)
- 9 XVIII. kerületi történetmorzsák
•••• Pándy Tamás (helytörténész)
- 11 Eötvös Loránd emlékezete
•••• Mayer Adél (múzeumpedagógus)
– Pápai Tamás László (történész)
- 16 Lőrinci filmcsillag Hollywoodban
•••• Gábor Fruzsina (történész-muzeológus)
- 17 Műfordító, költő és tanár
•••• Tüske Tamás (történész)
- 18 Könyvszemle
- 20 Összetartozás Háza
•••• Molnár Krisztián (gyűjteményvezető)

Miért nézzem meg a www.bpht.hu-t?

Mert a fővárosi Helytörténeti Portálon találok meg:

- a legfrissebb fővárosi helytörténeti híreket;
- a Kapcsolódó oldalak menüpontjában a legrövidebb utat a hazánkban kiadott történettudományi, levéltári, hadtörténeti, irodalom- és nyelvtörténeti folyóiratokhoz, múzeumokhoz, könyvtárakhoz, magyar elektronikus újságokhoz, honlapokhoz;
- a legtöbb információt a fővárosi és kerületi helytörténettel foglalkozó civil szervezetekről, közgyűjteményekről;
- a Városunk összes eddig kiadott számát;
- az Archívumban a Budapesti História 131 előadásának szerkesztett változatait.

Csak ezekért!

Támogassa előfizetésével a Honismeret folyóiratot!

A Honismereti Szövetség évente hatszor megjelenő, közel fél évszázados folyóiratának célja a Kárpát-medence értékeinek, történeti múltjának megőrzése, ápolása és bemutatása. Belföldre előfizetési díja kedvezményesen **2520 Ft/év.**

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.

Megrendelhető az ország
bármely postáján,
a hírlapot kézbesítőknél,
a www.posta.hu WEBSHOP-ban
(<https://eshop.posta.hu/storefront/>),
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu
telefonon a +36-1-767-8262 számon,
levélben az Magyar Posta Zrt.
1900 Budapest címén is.

Alapította a Budapesti Honismereti Társaság
és a Budapesti Történeti Múzeum
Kiadja a Budapesti Honismereti Társaság
Felelős kiadó: Breinich Gábor
1043 Budapest, Berda József u. 48., tel.: 370-0652
E-mail: info@bpht.hu
Internet: www.bpht.hu
Felelős szerkesztő: Gábor Tibor
Szerkesztőbizottság: Breinich Gábor, dr. Buda Attila,
dr. Róbert Péter, dr. Sándor Tibor, dr. Sipos András

Belföldi előfizetési díja 880 Ft/év. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon a 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen. Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), postán: 1900 Budapest, telefonon: 06-1-767-8262 és e-mail-en: hirlapelofizetes@posta.hu. A Budapesti Történeti Múzeumban, Budapest Főváros Levéltárában, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központi és fiókkönyvtáraiban, a kerületek helytörténeti gyűjteményeiben, múzeumaiban és a Budapesti História előadásait is ingyenesen is terjesztett. Lapunk Budapest Főváros V. kerület Belváros-Lipótváros Önkormányzata, XVIII. kerület Pestszentlőrinc-Pestszentimre Önkormányzata és a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával készült.

Nyomda: PrintWorks Nyomda Kft. • Print: ISSN 1418-4273, Online: ISSN 2732-1681

Kezdetek – 175 éve történt

A Magyar Nemzeti Múzeum első állandó kiállítása

•••• Debreczeni-Droppán Béla

Hivatalosan a nagyközönség számára 175 éve, 1846-ban nyitották meg a Magyar Nemzeti Múzeum (MNM) első állandó kiállítását, *Pyrker János László* (1772–1847) egri érsek képtárat, amelyet 1836-ban adományozott hazájának. Az ország első múzeumi közintézményében ezzel egy új, addig nem létező gyűjtemény is született: a Képtár. Hozzá kell azonban tennünk, hogy természetesen nemzeti közgyűjteményünk 1802–1808-tól íródó történetében nem ez volt az első tárlat, a fenti megállapítás az 1846–1847-re elkészült ma is álló múzeum-palotára értendő. Ebben, a hazánkban első közgyűjteményi célra épült épületben jelentette a kezdetet e kiállítás.

Pyrker László, a későbbi velencei pátriárka, majd egri érsek a régiségtári vendégkönyv tanúsága szerint még szepesi püspökként járt 1819-ben a Nemzeti Múzeumban, annak 1838-ban lebontott korábbi épületében, amely egyébként még az 1750-es években a kalocsai érsek pesti palotájának épült. Pyrker személyesen is meggyőződhetett arról, hogy a múzeumban nagyon hiányzik egy képtári gyűjtemény (nagy felajánlása idején még mindösszesen néhány kép és szobor volt a Nemzeti Múzeum állományában).

A műértő főpap főként olasz festők műveiből álló értékes gyűjteményét az 1836. évi országgyűlésen ajánlotta fel, mégpe-

mányozó. Pappá szentelésének 50. évfordulóján, 1846 őszen pedig még egy értékes művet (*Correggio*: A keresztfáról levéttett Krisztus) ajándékozott a nemzet múzeumának. De nem ez lett az utolsó, mert *József nádor* kérésére 1847 áprilisában küldött a múzeum számára

Foto: MNM Történelmi Képcsarnoka

Anton Einsle:
Pyrker János László egri érsek

magáról is egy olajfestményt, amelyet *Anton Einsle* készített róla (s amelyet jelenleg is a MNM őriz).

A ma is álló, *Pollack Mihály* tervezte múzeum-palotát 1837 júniusában kezdték el építeni és az építkezés végül mintegy tíz évet vett igénybe. Az épület teljes befejezését azonban nem várták meg, már 1844 júliusában elhelyezték a festménygyűjteményt a készen álló első emeleten. Ideiglenes helyén még csak a szakértők és néhány különleges vendég tekinthette meg, 1844

A Magyar Nemzeti Múzeum képtári nagy terme az 1880-as években

Foto: MNM Központhi Adattár

novemberében pl. *Széchenyi István* gróf egy kisebb társasággal.

A Pyrker-képcsarnoknak (is) nevezett múzeumi gyűjteményt a következő évben „tisztá hazafiságból” – ma úgy mondanánk: „önkéntes munkával” – rendezte *Kiss Bálint* festő, a Nemzeti Múzeum későbbi első képtári őre (vezetője). Az ő elrendezésében került aztán 1845-ben végleges helyére, az épület második emeletére, ahol két termet foglalt el. A képtárat a nagyközönség előtt 1846. március 19-én, *József nádor* neve napján nyitották meg ünnepélyes keretek között, a *Jelenkor* című lap tudósítása szerint „500 főnyi néző-koszorú” jelenlétében. Érdekességgéppen megemlíttük, hogy a megnyitó ünnepség alkalmából még egy arab nyelvű óda is született, amelyet *József nádor*hoz írt *Repiczky János* (1817–1855) orientalista, pesti magántanár, az MTA későbbi levelező tagja. Az MNM első állandó kiállítása ettől kezdve kedden és szombaton 9-től 13 óráig volt nyitva a látogatók előtt.

A múzeumi Pyrker-képtárnak *Mátray Gábor* könyvtárőr készítette 1846-ban leíró lajstromot, katalógust. Az érsek által adományozott festmények és metszetek gyűjteménye később is az adományozó nevét viselte, majd a múzeumi képtár részeként a Szépművészeti Múzeumba került.

Foto: FSZEK Budapest Gyűjteménye

dig azon az ülésen, amelyen megszavazták a múzeum új épületére szükséges pénzüsszeget is. Ekkor a kollekció 140 festményt számlált, de az 1844-es átadásig ezt még 50 képpel kiegészítette a bőkezű ado-

A Magyar Nemzeti Múzeum épülete az 1840-es években – *Rudolf Alt* rajza, *Franz Sandmann* színes litográfiája

Eltűnt idő nyomában

Egy történelmi fantáziakép sorsa

••• Gaál Károlyné

Honvédtisztból lett mérnökök parcellázták az 1871-ben alakuló Kispestet. Bizalom, munka, a pestinél olcsóbb élet, 48-as szellem tartotta össze a lakosokat. Hétéves fogságból jött *Madarász József*, 101 éves koráig a parlament korelnöke. A kivégzett *Batthyány* cellapadlóját, kilincses ajtáját *Szombatfalvi* Kossuth utcai házába építette. Sok szabadságharcos téma került ki *Madarassy* főjegyző és barátja, *Jókai* tollából.

Nagymamám mesélte: A Függetlenségi 48-as Párt elnökeként nagyapám, *Varju Kálmán* családi házuk nagy vendéglőjébe szervezte a március 15-öt, és a többi megemlékezést. Kossuth képe előtt szavalta a Nemzeti dalt, a tagság állva mondta a refrént. Közös ének után gyerekei verseltek, zenéltek. Petőfit a segesvári csatában ábrázoló festmény előtt az öregek idézték fel a szabadságharc csatáit, hőseit. A 48 filléres ünnepi vacsora alatt a honvédménhelynek gyűjtöttek (*Budapest* újság 1898. III. 16.). Október 6-án megríkat-ta a tagságot *Pruzsinszky* professzor, mi-

kor az aradi 13-ról beszélt. Kisfaludy utcai lakásán ungvári főgimnáziumi könyvből olvastak a diákok *Bem* erdélyi sikereiről, *Lengyel Légióról*, *Rákóczi*ról. Az 1903-as 200. évfordulón az elnök katonalovakat hozott az udvarba, nagymamám jelmezeket az Operából, és „Pro libertate” zászlókat varrtak. Tárogatóra vonuló bandérium, műsorok, kuruc nóták, este *II. Rákóczi Ferenc* fogsága a színházban. Jelvények, emléklapok pénzt, hírnevet hoztak a készülő Kossuth szoborhoz. 1911-es átadása után a Kálvin kutató *Pruzsinszky* dékán Genf, Párizs, Montpellier egyetemének díszdoktora lett.

Négy Varju fiú harcolta végig a háborút, a vendéglő 1916-ban bezárt. A lovas Petőfi képet én először apám, dr. Varju Sándor ügyvédi irodájának várójában lát-

Fotó: Kispesti Helytörténelmi Gyűjtemény

Jan Styka fantáziaképe a nagyszebeni ütközetről, középen Petőfi Sándorral

tam. Alkotójáról nem tudunk választ adni a kérdezőknek. A nagyszülők halála, három családostestvér távozása után üresedett a ház. Édesapánk 1937-ben képviselőtársaival Múzeumi Bizottságot alapított. Az 1928-as Hazáért emlékmű, az 1934-es Országzászló és fontos események relikviáit gyűjtötték. Sajnos 1945-ben üres lakásba jöttünk haza. A mindenki által ismert berendezés kis részét hozták vissza a „megörzök.” A ház az államosítástól lepusztult. Nővérem, *Szelke Istvánné Varju Éva* tanárnő folytatta a hagyományörzést.

Halála után Bálint unokámmal átnevezve a pincét, fal-föld között gyűrtött, piszkos trianoni menekültlistát találtunk apu betűivel, és a szakadt Petőfi képet. Hátán a festő aláírása: *Jan Styka*. Két dolog téves az eddig hittekben: reális a nagyszebeni győzelem térsége, de Petőfi nem volt ott. Segesvárnál gyalog menekült, mert pénzszüke miatt eladta Bemtől kapott lovát, ezt Aranyak írt levele is tanúsítja. Styka rajongott a tábornoknál ka-

tunk meg a pandémia érkezésekor megnyíló *Bolyongó üstökös*. A *Petőfi kultusz alakváltozatai* című kiállítás képeivel, Jan Styka életútjával. Lvovban született 1858-ban, Bécsben, Krakóban tanult. Párizsi jóbarátja *Munkácsy Mihály*. Öt gyereke közül Ádám, a legkisebb szintén festő. Vallásosságáról a hatalmas Golgota, a 123 év utáni lengyel függetlenséget ünneplő 1919-es Polonia hazaszeretettét igazolja. A 15 méteres Erdélyi körkép a magyar szabadságharc 50. évfordulójára készült *Rozwadowski*, *Wiwiorski*, *Pople* lengyel, *Schönaken* német, *Vágó*, *Splányi*, *Margitay* magyar festőkkel.

Az öt hónapból kettőt *Stróbl Alajos*nál töltött, egymást is megörökítették. Népszerű panoráma képükért nem kapott annyit, amit az 1896-os megrendeléskor ígértek, ezért részekre darabolva adta el. A 2000 reprodukció, képeslapok, albumok gyorsan elkeltek, közülük 36-ot azonosítottak, keresik a többit. Az ópusztaszeri, városligeti kiállításról lelkendezve írt a sajtó. Hazájában és nálunk is még sok városban bemutatták az Észak-Erdélyt reálisan is ábrázoló képsorokat, több múzeum őrzi őket. Stykáról 2017-ben a Kossuth rádióban tudósított *Farkas Erika* A hely című műsorában, *Kedves Gyula* hadtörténész kalandfilmként értékelte az epizódok látványát. 1925-ben lengyel zarándokokkal ment XI. Pius pápához Styka, Rómában is halt meg két hét múlva.

Fotó: wikipedia

Jan Styka, a műtermében

Kossuth és a főváros

Főutca Budapest díszpolgárának

•••• † *Gavlik István*

Budapest fő- és székváros törvényhatósága 1892. szeptember 14-én választotta díszpolgárává *Kossuth Lajost*, születésének 90. évfordulója, 1892. szeptember 19-e tiszteletére.

Több levéltári forrás dokumentálja ezt a tényt. Számos korabeli újság – azonos, vagy majdnem megegyező szöveggel – adott erről hírt (*Vasárnapi Újság, Pesti Napló, Fővárosi Közlöny...*).

A *Vasárnapi Újság* 1892. szeptember 18-i, 38. számában az alábbiakat találjuk: Az indítványt, a javaslatot a közgyűlésen *dr. Peyer Hugó* ügyvéd és bizottsági tag tette meg, utalván rá, hogy Kossuth volt Pest városának első képviselője, ő tette fővárossá Budapestet, s a népképviseleti rendszer a szabad királyi városokra is kiterjedt.

A Fővárosi Közlöny 1892. évi számában tették közzé a közgyűlés jegyzőkönyvét. Szövegében az előterjesztés, annak megvitatása, elfogadása és határozata olvasható – utóbbit érdemes megismernünk:

„Tekintve, hogy Kossuth Lajos neve elválaszthatatlanul egybe van forrva a magyar nemzet alkotmányos szabadságának visszanyerésére irányuló nemzeti törekvésekkel, tekintve, hogy Kossuth Lajosban a lángoló hazaszeretetnek és nemzete üdvének élt hazafit látja a nemzet összessége, kinek hervadhatatlan érdemei a történelem lapjaira örök betűkkel véssék be, tekintve, hogy Kossuth Lajos Budapest főváros fejlődése körül is a negyvenes években, különösen pedig 1848-ban elévülhetetlen érdemeket szerzett, a közgyűlés, - amidőn lelkesült éljenzéssel rója le a törhetetlen hűség és legbensőbb alattvalói szeretet adóját a legal-

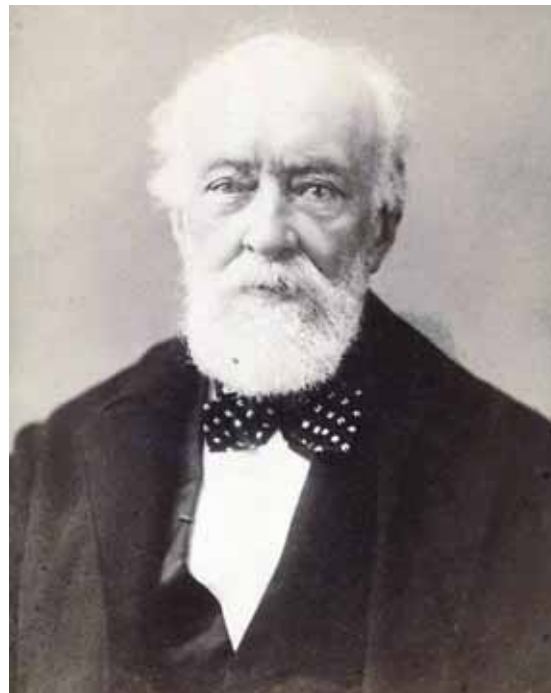
tése napja alkalmasból üdvözlő iratot intéz.

Végre megkezesni határozza a közgyűlés a fő- és székvárosi közmunkák tanácsát, hogy a IV. kerületi „Hatvani” utca Kossuth Lajos nevére neveztesse el.

A tanács utasítatit, hogy a díszpolgári oklevélnek kiállítására és annak rendeltetési helyére leendő juttatása iránt intézkedjék.

Miről a tanács jegyzőkönyvi kivonaton, a fő- és székvárosi Köz- munkák Tanácsa pedig ezen közgyűlési határozat közlésével átiratilag értesítendő.”

alkotmányosabb uralkodó, I. Ferenc József, Magyarország koronás királya iránt, kinek áldásos uralkodása az alkotmányos szabadság virágzásának korszaka és aki annak legmagasabb óre és oltalmazója, - a tett indítványt szótöbbséggel elfogadja, s Kossuth Lajost Budapest fő- és székváros díszpolgárává megválasztja. Egyúttal elhatározza a közgyűlés, hogy a nagy hazafihoz 90-ik szüle-

Fotó: Fortepan/Szarvasy Károly

Kossuth Lajos időkori fotója – torinói portréjáról, 1896 körül másolva

Fotó: Klósz György/Fortepan/BFL

Kossuth Lajos utca 1894 körül a Rákóczi (Kerepesi) út felől nézve

Horváth J. András, Budapest Főváros Levéltára főlevéltárosa *Díszpolgárok Pest-Budán és Budapesten (1819–1947)* című tanulmányából vett részlet a díszpolgári cím odaítélésének kezdeteivel is foglalkozik:

„Városi díszpolgári címnek adományozása a múlt század első felében a városfejlődés egyik érdekes jelentősége... Jelen ismereteink szerint a reformkorban Budán tizennyolc, Pesten harmincegy személyt tüntettek ki e címmel... Pest város által 1819-ben megválasztott első díszpolgár a tárnokmester, gr. Brunszvik József volt...”

A néhai kormányzó-elnök életútjáról, az 1848/49-es eseményekről, emlékeiről bővebben olvashatunk a „Kossuth Lajos díszpolgársága – emlékek – Budapesten és Pest megyében” című könyvemben.

Kis magyar gyártörténet

Betekintés 100 év ipartörténetébe

•••• Pápai Tamás László

A ki ma az Üllői úton Pestszentlőrincre érkezik, annak a XIX. és XVIII. kerület határát jelentő sorompó elhagyása után szembetűnik egy környezetéből kiemelkedő, tégladíszes, emeletes, manzárdtetős épület. A házat egy textilipari vállalat építette tisztviselői, munkásai számára. A Continental Szalagszövőgyárat éppen száz éve, 1921. július 25-én a kispesti Hungária Jacquard Szövőgyár és a Rajna-menti Elberfelder Textilwerke alapította – a tőkét a Kohner Adolf és fiai cég biztosította.

A Lőrinci Szalagszövő és Csapkegyár főépülete 1957-ben

Az alapítást követően azonnal megkezdtek a gyártelep kialakítását Pestszentlőrincen, az Üllői út és József utca sarkán. 1921-ben – a gyár nevéhez híven – kalapszalagokkal indították a termelést, majd a következő évben már mindenféle szalagokat, kalapbéléseket előállítottak selyemből és műselyemből. Vállalkozásuk sikeres volt, a gyár hamarosan vezető lett a hazai piacon. 1924-ben a csipkeverést is felvették profiljukba, majd 1927-ben további gépeket vásároltak, ekkor már kétszáz munkás dolgozott itt. A Continentalt a világválság sem rendítette meg, jóléte az 1940-es évekig töretlen volt. Termékpalletájuk ekkor a függönyöktől a csipkéken és szalagokon át a nyakkenőig terjedt.

Budapest ostroma során az épületeket több belövés is érte, de a gyors helyreállítást követően már 1945-ben megindult a munka. Ekkortól – mivel a német tulajdonú részvényeket a Szovjetunió kapta meg – az igazgatóság felét az oroszok adták. 1950-ben ide összpontosították az ország összes csipkeverő-gépét, s az üzem neve Lőrinci Szalagszövő és Csapkegyár lett. Az 1950-es évektől számos árut állítottak elő (sálak, kendők, ruhaanyag). Hazánkban ekkor egyedül itt gyártottak írógépszalagot, de a

melynek szobakonyhas lakásait eredetileg a gyár munkásai, tisztviselői lakták – az államosítás után irodaházak alakították, emellett kultúrtermet rendeztek be, és itt működött a gyári mintabolt is. 1956 harcai során az épület ismét jelentős sérüléseket szenvedett.

Az ötvenes évek végén vezették be a nylonáruk (sálak, nyakkendők) gyártását is. Az 1980-as évekre a klópli ideje leáldozott, így nyugati gépek vásárlásával a szintetikus függönyökre álltak át. Ekkor a gyárban 300-an – főként nők – dolgoztak. A függönyökön kívül sálakból, ágytakarókból is jelentős nyugati exportot tudhattak magukénak. Az 1980-as évek végén a függönygyártó gépeken elindították különböző hálók (mezőgazdasági, építőipari védőháló, Ikarus buszokhoz ülészet) készítését is.

Széles termékpalletájuk azonban a rendszerváltást követően problémává vált, a keletre irányuló export megszűnt, a nyugati igényeket nem tudták követni. Az üzem 1994-ben felszámolás alá került, ennek során a gépek nagy részét kiárusították. Csupán a függönygyártó gépsor maradt meg, amelyen egy utódcég még a 2010-es évekig folytatta a termelést. A 100 éves csarnoképületben – 2017 óta fővárosi védelem alatt áll – jelenleg kisebb üzemek, raktárak működnek.

Gyári hirdetés 1930-ból

A gyárépület 2017-ben

Utcatörténeti adalékok

Kossuth Lajos utca - Kerepesi révtől az Astoriáig

••• Víz László

A pesti átkelőhely, a római Kontra Aquincum (ellenerőd) feltárása nyomán Nagy Lajos régész könyvet írt az Eskü téri római erőd Pest város őse címmel. Közben a kor épületeinek nyoma veszett – mindössze a belvárosi plébániatemplomban láthatók ma már csak a római falak egy kis része – sajnos a múlt században létesült földalatti múzeum és a műemlékjegyzék szerint a feltárt romkert a 21. században eltűnt.

Pest vára név és a Kerepesi rév említése a krónikákban: elsőként talán Anonymus írja, hogy Taksony vezér izmaelitáknak adta Pest várát.

Kelet felé a középkorban a Dunától kereskedelmi út létesült. Az utca neve hol Hatvani, hol Egri utcaként szerepelt egészen a 19. század végéig, majd a 90 éves Kossuth Lajos díszpolgár tiszteletére nevezték el – a Kossuth Lajos utcanév változtatás nélkül, napjainkig fennmaradt.

A mai Kossuth Lajos utca a középkori Pest főutcája volt, a török korban így is említették. A régi Pest középkori városfala a mai Ferencesek templománál húzódtott, melyet régészeti feltárások dokumentálnak. Pest városnak újabb városfala a középkor végén, Zsigmond és Mátyás király idejében épült. Ez a még töredékében érzékelhető városfal a Kiskörút–Deák Ferenc utca és Duna által határolt terület védelmére készült. Ekkor kapta meg Pest városa a szabad királyi város rangot.

Pest városa a török kiűzése után jelentős kereskedelmi központ. Főútja mentén

épült a 18. században a Ferencesek temploma. A középkori útvonal menti jeles épületei közül a barokk Grassalkovich-palotát említhetjük. Bontásra került, mivel az új beépítési vonalba ütközött a múlt századforduló nagy városrendezési akciójának következtében. Ekkor létesült az Erzsébet híd és a kelet-nyugati útvonal, amely napjainkig meghatározza a belváros fő közlekedési rendjét. A Fővárosi Közmunkák Tanácsának kezdeményezésére innen indulnak ki északi és déli irányba az utcák és a házszámzás. Egyetlen kivétel van csupán! Az egységes egykori

Fotó: Fortepan/Magyar Rendőr

Az Úttörő és Ifjú-sági Áruház 1951-ben

Lipót utca, majd Váci utca számozása változatlan maradt a Vörösmarty tértől a Vámház térig. A korábbi gyakorlatot felváltotta, az utca jobb és baloldali páros-páratlan számozása, mely akkor a városban általánossá vált.

Csupán a műemlékek maradhattak meg: a belvárosi templom és Ferencesek temploma. A pesti középkori városmag ekkor tűnt el. Helyén épültek a Klotild-paloták és több ma már műemléki érték. Ma a Kossuth Lajos utca homlokzat-

sora fővárosi védettséget élvez. Sajnos az épületek belső tereire és udvaraira ez nem vonatkozott.

Kovács Margit díszkútja/kerámia-térképe az 1950-ben megnyitott Úttörő és Ifjú-

Fotó: Kíósz György/Fortepan/BFL

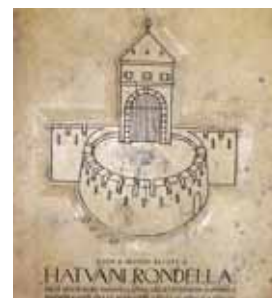
A Március 15. (Eskü) tér a belvárosi főplébánia-templommal az 1880-as években – előtérben a később elbontott Szentháromság szobor

sági Áruházban (Kossuth Lajos u. 7–9.) volt, a helyén emelt irodaház átjárójába helyezték át, majd állagromlás miatt 2019-ben állítólag a szentendrei Kovács Margit Kerámiamúzeum szakemberei bontották le. Az egységes utca vonalát magasságban megtörő irodaház kockáját a közvélemény és az építész szakma egyaránt elítélte. Ezen nem sokat segített Finta József átépítése sem, irdatlan tömege a Ferences templom pompás romantikus tornyát takarja! A magasház-építés Pesten még napjainkban is megoldatlan városépítési feladat.

1964-ben a metró építéskor az Astoria aluljáróban került elő ugyan a Hatvani kapu és rondellájának maradványa, de műemléki bemutatás és feltárás híján csupán egy emléktábla, Pfanl Egon építész terve jelzi helyét itt. Az emléktábla a török kori rondellát ábrázolja. Felirata szerint „Itt állott / a HATVANI KAPU, / Pest város várfalának keleti kapuja, / ahonnan a Hatvan felé vezető út / indult ki. / Ez

volt a város utolsó városkapuja. / Le-bontották 1808-ban.”

A pesti vár három középkori kapuja (a Váci, a Kecskeméti és a Hatvani kapu) mindmáig utal a régi Pest város címerére és pecsétjére, és ott van a

A török kori rondella emléktáblája

főváros címerében és egyik kapuja a Belváros-Lipótváros jelképe is.

Fotó: Kíósz György/Fortepan/BFL

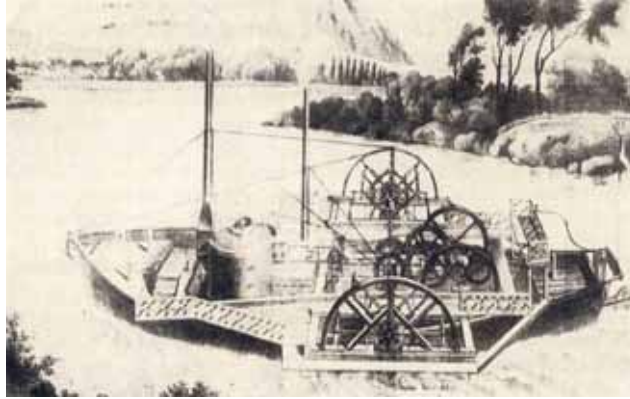
Ferenciek tere (Kígyó tér) az 1880-as években a Belvárosi Ferences templommal

Gőzhajó Pesten és Budán

Visszatekintés két évszázadra

•••• gábrriel

Budapesti és a dunai gőzhajózás történetébe ad betekintést a Közlekedési Múzeum Kossuth Múzeumhajójában az elmúlt év szeptemberének végén megnyílt *Budapest a Dunáról. Képek a budapesti hajózás 200 évéből* című időszaki tárlata. Kiállításuk a járványügyi korlátozások megszűnésével ismét látogatható. A Vigadó téri hajóállomás 2. számú pontonján álló múzeumhajóban az első pest-budai menetrendszerűen közlekedő gőzhajó emlékét, és két évszázad fővárosi hajózási eseményeit idézik fel, fotók és hajó makettek sorával.

Fotó: győriszalon.hu

A 13 méter hosszú, 7 méter széles, 1 méteres merülésű kis fahajót 24 lóerős gőzgép hajtotta.

A Carolina oldalkerekes vontató gőzhajó – korabeli metszeten

Alacsony teljesítménye miatt a sebesebb folyórészekon vontatásra nem bizonyult alkalmasnak, ezért Pestre vitte, ahol 1820. július 16-án átkelést indított Pest, Buda és Óbuda között – utasai egy vontatott uszályon foglalhattak helyet. Menetrend szerint induló napi 7–8 járata állomásai az Eötvös téren, a Bomba téren (ma Batthyány tér) és a Császárfürdőnél voltak. Óbudára naponta kétszer ment (felfelé 1 óra 52 perc, lefelé 29 perc volt a menetidő), a Margitszigeten csak vasárnap kötött ki. Járatát csak november 20-ig hozta-vitte utasait. A hajóhídon olcsóbb

volt az átkelés, mivel a viteldíj felett még a hídvámot is ki kellett fizetnie a Carolina nem nemes utasainak.

Akkoriban az egész évben használható utak a hazai közlekedési hálózat töredékét alkották csak. A Pestről vitt áru/termény a lovakkal/ökrökkel vontatott bárkákon, a vízfolyással szemben szállítva 4–5 hét alatt ért Bécsbe. A későbbi gőzhajóval szállított árut a pesti indulástól számított harmadik napon már a bécsi kikötőben rakhatták ki.

Kisebbségi próbálkozásoktól eltekintve a döntő lépést az osztrák Első Dunai Gőzhajózási Társaság („der ersten k. k. pr. Donau-Dampfschiffahrt-Gesellschaft”) 1829. évi megalakulása jelentette. A hajózási részvénytársaság I. Ferenc császárról elnevezett gőzhajója („Franz I”) 1830-ban sikeres próbatutatot tett. A Bécs és Pest közötti utat lefelé 14–15 óra, felfelé 48–49 óra alatt tette meg. 1836-ban öt, 1844-ben már 21 gőzhajó járt a Dunán.

Fotó: Bécs, Technische Museum

Franz I. gőzhajó indulása Bécsből 1831. április 19-én (metszet)

Egy poroszországi születésű pécsi polgár, az eszéki révvám bérlője, *Bernhardt Antal* 1817-ben építette meg a Dráván a Carolina nevű gőzhajtású vontatóhajóját.

Fotó: magyarmuzeumok.hu

A Kossuth Múzeumhajó

1830-ban sikeres próbatutatot tett. A Bécs és Pest közötti utat lefelé 14–15 óra, felfelé 48–49 óra alatt tette meg. 1836-ban öt, 1844-ben már 21 gőzhajó járt a Dunán.

Trianon árvái

Száz éve született meg a döntés a Havanna lakótelep elődje, a pestszentlőrinci Állami lakótelep (70-es években bontották le) felépítéséről. Az 1921 és 1927 között átadott közel 1400 ház (1-2 szobás, kertes bérházak) 6–8 ezer ember – főként trianoni menekültek – lakhatását tette lehetővé. Ez volt a két világháború közötti időszak legnagyobb magyar szociális bérházprogramja.

Centenáriumáról megemlékezve a XVIII. kerületi önkormányzat az egykori Állami lakótelep kapuja elé, a Baross utca - Margó Tivadar utca körforgalma menti kis téren június 4-én kopjafát állított, emléktábláján ezt olvashatjuk: „Az 1921-ben

létrehozott, a trianoni határok miatt menekülni kényszerülő családoknak új otthonot adó pestszentlőrinci Állami Lakótelep emlékére”.

A kopjafát ünnepélyes keretek közt a kerület polgármestere, *Szaniszló Sándor* avatta fel, a megemlékezést a kerület képviselője, *Makai Tibor* és a Tomory Lajos Múzeum igazgatója, *Heilau Zsuzsanna* tartotta. Az eseményhez kapcsolódva a kerületi múzeuma a néhai Állami lakótelepet bemutató, három napig megtekinthető szabadtéri ponyva kiállítást helyezett el a téren. A kerületi TV két kisfilmet tett elérhetővé a Facebookon (Kopjafa avatás – <https://www.facebook.com/televizio18/videos/973640516736487>; Trianon árvái – <https://www.facebook.com/televizio18/videos/2809751362672125>). Az *M5 Kutatók nyomában* című műsorában június 27-én szintén megemlékeztek Pestszentlőrinc 100 éves jubileumáról.

XVIII. kerületi történetmorzsák

Pestszentimre 90 éve vehette fel mai nevét

•••• Pándy Tamás

Péteripuszta névvel a mai Pestszentimrét az osztrák (magyar) közigazgatás Soroksár nagyközséghez csatolta az 1800-as évek közepén. Soroksárpéteri – a lajosmizsei vasútvonal megépítése után – parcellázott helységgé alakult. Az akkor induló kispesti, szentlőrinci gyárak munkáscsaládjai hamar benépesítették. Évtizedekig folyt a harc a „mostohaanya-községtől” való elszakadásért. Ez 1930-ban megtörtént, de akkor

geknél megkülönböztető jelzőül nem használható” – nyilatkozta az Országos Levéltár főigazgatója. (Pesthidegkút, Pestszentlőrinc, nevét épp a mostani döntést is tárgyaló Országos Községi Törzskönyvbizottság adta). Végül *Scitovszky Béla* belügyminiszter az új nagyközség képviselőtestülete és a vármegye támogató döntése mellett tette le névjegyt: „...Soroksárpéteri község végleges nevét »Pestszentimre« névben állapítom meg... Budapest, 1931. június hó 18.-án.”

Az új községnév tökéletesen illett a Pestszentlőrinc – Pestszenterzsébet közötti területbe. Az egész ország 1930–1931-ben Szent Imre halálának 900. évfordulója, ünnepi éve lázában égett. A hatalmas ünnepségsorozat közepette eltörpült, hogy az épülő helyi katolikus templom védőszentje Szent Imre lett.

Kilencven éve 1931 a „csodák éve” kezdetét jelentette. A közadakozásból 1922-ben megvásárolt községháza hamar szűknek bizonyult a képviselőknek és a 10 000 lakos ügyeinek intézéséhez. A húszéves önálló élet és a lakosok lokálpatrióta támogatása valóban csodákat hozott létre. Felépült a Bauhaus stílusú mozi, az emeletes gyógyszertár. Átadták az emeletes (Ady utcai) iskolát, a mai Címer utcai óvodát, Polgári iskola nyílt, kiépítették a Nagykőrösi és Nemes utca nagy részét. Buszjárat is összekapcsolta már a fővárossal Imrét. Bevezették a villanyvilágítást, rendezték az utcákat, virágos, kertvárosi alakították a községet. Kultúrházak, könyvtárak nyitották meg

kapuikat. Civil szervezetek alakításával hatalmas lendületet vett az ifjúsági, időskori, vallási élet és a közélet. Nívós szórakoztatást nyújtottak a dalárdák, színjátszó körök. A sport terén országos sikereket mutathattak fel. 1944-re már 16 000 lakosról ír a testületi jegyzőkönyv.

Pestszentimre 1950-ig tartó önálló élete a tenni akarás jegyében zajlott. Fényesen

rácáfoltak a pestszentimreiek arra az önállóságot elutasító soroksári mondatra, hogy „az új község »éhen fog halni«, soha nem tud megállni a saját lábán”.

A második világháború és a teljes imrei lakosság kitelepítése megakasztotta a fejlődést, de közös akaratral 1947-ben saját kezükkel megépítették a 40-es villamost, Budapest háború utáni első új villamos vonalát. Az úgynevezett társadalmi munkának köszönhetően orvosi rendelők, iskolák, óvodák, bölcsődék és újraépített templomok fogadhatták a helyieket. A kerületi életben is a lakosság közreműködésével valósulhatott meg számos helyi eredmény. (Vízvezeték, járdák, utak, szobrok, emléktáblák, helytörténeti események, s még rengeteg minden).

A fentiek is fémjelzték ezt a 90 évet, Pestszentimre neve alatt. (Bár 1953–1990 között Pestimre névvé „szenttelenítették” a települést.)

A lakosság mindent megtett azért, hogy *dr. Schaub Mihály* esperes 1931-es szavai valósággá váljanak, méltóak legyenek a Szent Imre elnevezéshez, *Szent István* fia eszmeiségéhez: „...Szent Imre ugyanis nemcsak a magyarságnak a magyar ifjúságnak, hanem a vallásos és erkölcsi tisztaságnak is a mintaképe, s úgy képzelem, hogy egy most alakult és első lépéseit tevő új község minden egyes lakosa olyan erkölcsi tisztasággal kíván az életbe indulni, mint amelyet a történelemben Szent Imre képvisel.”

Fotó: Pándy Árpád Pestszentimre Gyűjtemény

Pestszentimre önálló nagyközség első hivatalos pecsétlenyomata

Fotók: A szerző felvételei

Pestszentimre Szent Imre Plébániatemplom

még nem engedélyezték a kért Pestszentimre név felvételét.

A névről határozó szervek meg akarták tartatni a „Péteri” nevet a gyömrői járásban lévő Péteri község ellenére. „Pestpéteri” is szóba került. „A kért rosszhangzású Pestszentimre név különben azért sem volna javasolható, mivel az eddigi gyakorlat szerint a vármegye neve a közsé-

Pandémiás másfél évünk

Kincses Belváros Egyesület

•••• Kacsovics Fruzsina

Fotó: Zempléni Múzeum

Szervita templom és rendház
19. századi képeslapon

A templom ma,
a Big George Group Szálloda mellett

amikre eddig nem volt idő, elhatározza, hogy otthon tornázik, főz, lehetőleg csak egészséges dolgokat és kihasználja az online világ számtalan lehetőségét. Igyekszik minden napban megtalálni a szépet, jót, aminek örülni lehet. Ezt tettük családjunkban – és ezt tettük a Kincses Belváros Egyesületben is.

Megtanultuk a Zoom kezelését és mint „Zoom host” hívtuk tagjainkat, barátainkat, hogy előadásainkon, sétáinkon legalább „online” legyünk együtt. Így sétáltunk végig a „Kálvin tértől a Ferenciek teréig”, valamint a „megújult Szervita téren”, ahol kihasználva a technika lehetőségeit azon túlmenően, hogy fotelből lehetett követni a sétát, vágóképekkel a múltat is fel lehetett idézni.

Érdekes volt emlékezni a Szervita templom és rendház 19. századi és mai megjelenésére, amikor a BIG George Group luxus szálloda és társasház épülete visszahúzódik a templom homlokzatától, szabad bejárást biztosítva a belső udvarba. A két épület közötti üvegfelületbe karcolva jelenik meg a régi rendház homlokzata.

Ugyancsak kellemes volt a „Kossuth Lajos tértől a Szent István körútig” amikor élőben zuhogó esőben sétáltunk a helyszínen. Szinte megható volt látni, hogy mostanra épült fel először a Kossuth tér déli oldalán egy épület teljes egészében, amit a Fővárosi Közmunkák Tanácsa a 19. században előírt.

Gyakorlatilag 2020 márciusában érkeztek az első hírek a világvájról, amit el is hittünk és komolyan is vettünk. Miután már férjessel mindketten a nyugdíjas generációhoz tartozunk, úgy döntöttünk, könnyebben viseljük a bezártságot téliesített vidéki nyaralónkban, így több mint egy éve Balatonalmádi lett „tartózkodási helyünk”.

Hónapok teltek el, míg ismét feljöttünk Budapestre. Már az is hihetetlennek tűnt, hogy megállás nélkül tudtunk háztól házig közlekedni autónkkal, üres volt az autópálya, az utak, utcák, sehol egy járókelő. Az üzletek, vendéglők, színházak, múzeumok, templomok zárva. Mintha egy szerkesztett látványterven láttuk volna szeretett városunkat. Kis fellélegzések kivételével így telt el a nyár, az ősz, a tél, a Húsvét, a Karácsony a Szilveszter az Újév.

2021-re már nagyon elegünk lett a rossz hírekből, a családnélküliségből, a közösségek hiányából. Elgondolkodtunk, mit tehet az, aki nem hajlandó pesszimizmáns nézni a helyzetet? Előveszi a rég már olvasásra szánt könyveket, megpróbálja rendbe tenni a környezetében azokat a dolgokat,

A hallgatóság ismét kényelmesen nyithatott be a házak más-kor csukott kapuin, hogy a sokszor csodaszamba menő előcsarnokokat megláthassa.

Előadásaink témája igen változatos volt. Kiemelkedett a „Szabadság tér múltja” (Fekete László), az épületek stukkódíszének értelmezése (Görbe Márk), és Csépe László három részes előadássorozata „Úton hazafelé” címmel a magyarok vándorlásáról, mely határon túli, sőt tengerentúli hallgatóságot is vonzott.

Nagy öröm volt mindannyiunk számára, hogy júniusban már sikerült élőben is együtt sétálni. Első alkalommal a Március 15. térre vittünk az V. kerületi Hild József Általános Iskola egyik kéttannyelvű IV. osztálya gyerekeit. Cél volt, hogy megnézzük, honnan is indult fővárosunk története. Talán ez a séta az „élet újra indulása” jelképének is tekinthető. Amíg a gyerekeket érdekli a múltunk, akkor bízhatunk a jövőben, hiszen rajtuk múlik, hogyan alakul „Városunk”.

Falk Miksa u. 18–20.
– építész Fodor Gyula (1911)

Fotók: A szerző felvételei

Kossuth Lajos tér 13–15.
– építész Málnay Béla (1927–1928)

Eötvös Loránd emlékezete

Akadályverseny a XVIII. kerületben

••• Mayer Adél– Pápai Tamás László

„Meggazdagodna? Milliókon sétál? Aranyat ér a kertje? Vegyen Ön is Eötvös–Pekár ingát és tárja fel az otthonában rejlő olajmezőt!” Ilyen válaszok születtek idén

Fotó: ELTE Fotóár/TLM

Az Eötvös család lőrinci villájuk kertjében

május-júniusban a Tomory Lajos Múzeum akadályversenyén. Feladatait online

Emlékszalagokkal tisztelegünk a tudós szobránál

vagy személyesen majdnem háromezren oldották meg, s végül 142 eredményes résztvevőt tudtunk díjazni a teljesítményéért.

2019-ben Eötvös Loránd emlékére kapcsán nagyszabású akadályversenyt szerveztünk a XVIII. kerületi általános iskolák 7–8. osztályos tanulóinak számára. Ezen a fizikához kapcsolódó játékos feladatok során ismerkedhettek meg a diákok a kiváló tudós életével, munkásságával és pestszentlőrinci kötődésével. A nagy si-

kerre való tekintettel 2020-ban is terveztük az esemény megrendezését hagyományteremtő céllal, azonban a járványhelyzet miatt ez akkor nem valósulhatott meg. 2021-ben az eredeti terveket nagymértékben átalakítva hirdettük meg a programot gyerekek és felnőttek részére egyaránt, melyben elsősorban az egyéni részvételre és egy online felületre helyeztük a hangsúlyt.

A jelentkezők a kerület központjában egy több állomásból álló útvonalat járhattak be, főleg szabadtéri helyszíneket érintve. Ismertető molinókat helyeztünk ki az Eötvös Lorándhoz köthető pestszentlőrinci pontokra. A túra során a papíralapú feladatlap mellett az ifjak és idősebbek a kérdéseket egy látványos, interaktív online felületen is megválaszolhatták, ahol további képi és szöveges tartalmak is várták őket.

Első állomásunk a Múzeumsarok kiállítóhely volt, ahol a múzeum munkatársai segítségével egy egyszerű fizikai kísérletben tártuk fel a felületi feszültség rejtélyét – ez volt Eötvös Loránd első kutatási területe. Majd az érdeklődők egyénileg megnézhatték a fizikus életében épült nevezetes lőrinci lövöldét, ahol a sportos Eötvössel – a Budapesti Egyetemi Atlétikai Club alapító elnökével – ismerkedhettek meg. Ezt követően a résztvevők a Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum segítségével a múzeum másik kiállítóhelyén egy igazi Eötvös–Pekár ingát is

megtekinthettek, melyhez a feladat keretében reklámszöveget kellett írniuk.

Eötvöst sok minden érdekelte, kora új vívmányával, a fotográfiával is kísérletezett. Így a következő állomáson az ő egyik különleges sztereo fényképét mu-

tattuk be. Itt egy olyan fotót kellett készíteni, mely a résztvevő számára leginkább jellemzi kerületünket. A túraútvonal érintette Eötvös Loránd egykori szentlőrinci villája helyén lévő parkot is. Családjá szívesen töltötte idejét a nyaralóban, Eötvös ennek kertjében folytatta kezdeti ingakísérleteit. A versenyzőknek itt a családapa egyik Lőrincről küldött levelére kellett válaszolniuk a felesége, Horvát Gizella nevében, valamint emlékszalagot készíthettek, melyet felfűzhetek az egykori villatulajdonos parkban álló szobrára. Utolsó állo-

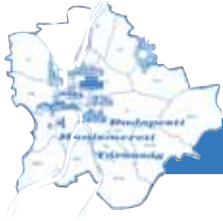
Fotók: Piros iskola

Az online feladatokat a helyszínen egy QR-kód beolvasásával lehetett elérni

másunkon – az Eötvös Lorándról elnevezett általános iskolánál – megemlékezünk az egykori tanár és oktatási miniszter tevékenységéről, majd a feladatban a jelen kihívásaira kerestünk megoldásokat. Egy válasz a sok közül: „Külön tantárgyak helyett komplexen tanítanám a korszakokat. Sokkal több csoportos munkát adnék és csökkenteném az óraszámot.”

Pillanatképek a múltból

Sajnos elmaradt a 2020 tavaszára tervezett 150 éves Pesterzsébet című helytörténeti kiállításunk a világjárvány miatt. Úgy gondoltuk idén sikerül megrendezni, de a vírus most is közbeszólt. Ezért 2021. május 5-től *Pillanatképek a múltból* címmel online helytörténeti kiállítás sorozatot indítottunk, válogatva az immár 150+1 éves Pesterzsébet történetéből. Tudjuk, hogy mindez nem pótolhatja az elmaradt, nagyszabású ünneppsorozat eseményeit, a könyvbemutatót, de reméljük számos érdekességgel, képekkel és dokumentumokkal tudunk szolgálni az online felületen is – olvashattuk *D. Udvary Ildikó* múzeumigazgató közleményében.

Rólunk – Röviden

Budapesti Honismereti Társaság

Közhasznú besorolású egyesületünk éves közgyűlését június 8-ára, a 2019-ben új épületbe költöző Kőbányai Helytörténeti Gyűjtemény

takról *Fericsán Kálmánné*, az Ellenőrző és Számvizsgáló Bizottság elnöke számolt be. Összességében megállapította, hogy a Társaság az Alapszabályában rögzített feltételeknek megfelelően működött, feladatait a COVID-19 járvány ellenére színvonalasan látta el az elmúlt évben.

2020. évi tevékenységéről az éves egyesületi beszámolót és közhasznúsági mellékletét, valamint a 2021. évi munka és költségvetési tervet írásban terjesztette elő *Gábor Tibor* titkár – bejelentve, hogy ezeket tagjaink e-mailen megkapták, kinyomtatva több példányt a helyszínen betekintésre körbeadott, a közgyűlés után igény esetén a kivetítő-er-

nyőn is megtekinthetők, valamint a Budapesti Helytörténeti Portálon is elérhető lesz. Előterjesztéseit szóban is összefoglalta. *Breinic Gábor* elnök hangsúlyozta, hogy unikális, azaz egyedi, hogy egy civil szervezet 24 éven át önállóan kiad egy helytörténeti periodikát (*Városunk*), amelynek 80 százaléka a főváros és a kerületek közgyűjteményeiben ingyenesen terjesztett.

Ez követően a Társaság elnöke bejelentette, hogy tisztségviselőink mandá-

tuma lejárt. Egyesületünk nevében köszönetét fejezte ki hároméves önzetlen munkájukért, társadalmi tisztességük ellátásáért. A tisztújítás menetét és javaslatait a Jelölő Bizottság (*dr. Kovács Ivánné* elnök, *dr. Kátóna Lucia*, *Rojkó Annamária*) elnöke ismertette. A Szavazatszámoló Bizottság beszámolt a titkos szavazással tartott tisztújítás eredményéről: az Elnökség tagjaként *Breinic Gábor*, *Földváry Gergely*, *Gábor Tibor*, *Heilauf Zsuzsanna*, *Karacs Zsigmond*, *Praimajer Mária* és *Szöllősy Marianne*, az Ellenőrző és Számviteli Bizottság tagjaként *Ádám Jánosné*, *Fericsán Kálmánné* és *Oláh Albert* kapott bizalmat. A testületeket képviselve *Breinic Gábor* bejelentette, hogy az Elnökség tagjai a következő 3 éves időszakra megújították korábbi vezető tisztségviselőik mandátumait (elnöknek *Breinic Gábort*, alelnöknek *Karacs Zsigmondot*, titkárnak *Gábor Tibort* választva), az Ellenőrző és Számviteli Bizottság tagjai korábbi elnöküknek (*Fericsán Kálmánné*) szintén bizalmat szavaztak.

A járvány csillapodásával július elején a Honismereti Szövetség megrendezi Debrecenben az Országos Honismereti Akadémiaét, és október 29-től 31-ig Budapesten a XVIII. Országos Honismereti Kiadványszerkesztői Konferenciát – ez utóbbit Társaságunk közreműködésével.

Heilauf Zsuzsannának Breinic Gábor elnök adta át az egyesület emlékérméjét

Fotók: Oláh Albert

előadótermébe hívtuk össze. A megjelenteket *Breinic Gábor*, a Társaság elnöke és *Verbai Lajos*, a Kőbányai Helytörténeti Gyűjtemény vezetője köszöntötte, majd gyűjteményvezető levétítette a Kőbánya múltjáról és jelenéről megemlékező helytörténeti vonzatú, Karc – Kőbánya kövén című kisfilmet. Ezután bejártuk a épület 21. századi szinten felújított belső tereit és állandó kiállítását tárlatvezetéssel tekintettük meg.

Társaságunk elnöke bejelentette, hogy két tagunk, *Heilauf Zsuzsanna* és *dr. Szabó Sándorné* kapja meg idén a tízéves tag-sági munkájukra emlékeztető tőrzstagsági emlékérmünket.

Egyesületünk 2020. évi tevékenysége és gazdálkodása ellenőrzése során tapasztal-

Az állandó kiállításban Verbai Lajos gyűjteményvezető tartott tárlatvezetést

Elfeledett kastélypark

Szabadtéri parktörténet madárodúkon

Sok érdekességet rejt a manapság Kiscelli Múzeumként ismert Schmidt-kastély néhai angolparkja. A Remete-hegy kevesek által látogatott, eldugott egykori kastélyparkjában vadregényes, Jókai tollára kívánczó tájon barangolhatunk – a kolostor mellett préház, bányagödörök, óbudai kálvária, kisebb-

után. Szabadtéri tárlatuk az egykori helyszíneken ma is látható emlékek mentén mutatja be a vadregényes kirándulóhely több évszázados múltját. A tárlatot *Bardóczi Sándor*, Budapest főtá-jépítésze nyitotta meg, kurátora *dr. Rostás Péter* gyűj-teményvezető volt.

A kiállítás megnyitóján dr. Rostás Péter kurátor és Bardóczi Sándor, Budapest főtájpépítésze

Honlapjukról a tárlat koncepcióját is megismerhettük: „A kiállítás létrehozásánál arra törekedtünk, hogy olyan tárlatot alkossunk, ami megmutatja a terület történeti rétegeit, de nem avatkozik be az »organikusan« létrejött tájba és használati módokba. A tárlat

Fotók: BHT

Szabadtéri koncertre is alkalmas a kastélypark

tiszteletben tartja az itt élő állatfajokat és a parkot naponta használó lakókat, futókat, kutyasétáltatókat. Az

park, vagy a gyermekek által gyakran mászókaként használt egykori Duna-parti jégtörő, a kiscelli sárkány történetét. Bemutatunk olyan, ma is álló építményeket, mint az egykori temető kapuja, a Szent Vér kápolna, vagy a szőlőhegy présháza. Archív fotókon, terveken láthatunk egykori kiscelli épületeket, például a táncos fogadóként működő Etelka-villát.”

tulajdonosa, Schmidt Miksa által kialakított Attila

A tizennégy helyszín egyik madárodúja

Jászok Budapesten

Emlékezés dr. Czettler Jenőre

•••• Bognár Mária

Egykori lakóháza falán, a terézvárosi Andrassy út 83–85. alatt dr. Czettler Jenő felújított emléktábláját a Jászok Egyesülete és a Civil Összefogás (CÖF) a Jászok emléknapon, május 6-án koszorúzta meg. A Jászok Egyesülete Budapesten szervezet elnökének emlékét 1991 tavasza, a Jászok Egyesületének újjáalakulása óta hirdeti a márványtábla.

Dr. Czettler Jenő agrárközgazdász, egyetemi tanár, akadémikus, az országgyűlés elnöke, a felsőház tagja 1879-ben Jászárók-

szálláson született. Középsős iskolai tanulmányait Jászberényben, jogi tanulmányait Budapesten és Berlinben végezte.

Nevéhez fűződik 1921-ben az elődszervezet, a Jászok Egyesülete Budapesten megalakítása, melynek 1946-os betiltásáig volt az elnöke.

Az ÁVH 1950-ben letartóztatta, majd koholt vádak alapján 12 évi börtönre, teljes vagyonelkobzásra, és a közügyektől eltiltásra ítélték. 1953-ban börtönkórházban halt meg, a Rákoskeresztúri temető 301-es parcellájába temették.

Ítéletét 1990-ben megsemmisítették és pertöreléssel rehabilitálták. Földi maradványait 1992-ben rokonai Tápióság község temetőjében helyezték végső nyugalomra.

Fotó: Aszerző felvétele

Az emlékezés koszorúját Fehérné dr. Ábrahám Etelka helyezte el

Bezártságunk hasznosításáról

••• Széman Richárd

Járvány idején az egyénnek fizikailag be kell zárkóznia saját világába, virtuálisan azonban kinyílhat az interneten. A 16. kerületi Kertvárosi Helytörténeti és Emlékezet Központ (KHEK) friss intézmény, érzékeli a világ fordulatait. Elhatároztuk, hogy a járvány alatt a virtuális tér felé fordítjuk receptorainkat. Gyakorlati feladataink alapja az archívumunk digitalizálása, illetve a meglévő digitális

Frissítés után újraindítjuk a Hónap műtárgya sorozatunkat, amiben a gyűjtemény egy-egy relikviájának történetét járjuk körbe fényképek, leírások segítségével. Folytatjuk a Beszédes múlt sorozatot, amiben az elődtelepülések történetének eseményeit mutatjuk be gazdag fotótárunk segítségével. Frissen

felújított, modern Írás-Kép Galériánk sajnos még nem látogatható, de az oldalon látható lesz néhány sikeres régebbi kiállításunk, és előlegben feltesszük az új galéria első fotókiállításának, a Fossziliáknak az anyagát. (Ami persze nem pótolja a majdani személyes látogatást.) Az oldal Kutatóterem füle alatt felsoroljuk kutatható anyagainkat, aminek alapján járványidőben is próbálunk segítséget nyújtani a múltunkat felfedezőknél. A kérdéseket a kutato@helytortenet16.hu email címen lehet feltenni.

Facebook oldalunkon megkezdjük a kerület fényképezéssel kapcsolatos múlt-

jának feltárását, bemutatójuk a műtermeket, a kerület gazdag képeslap- emlékeit, családi albumok titkait fedezük fel, rácsodálkozunk a régi igazolványkép fényképezés sokszínűségére és még több érdekes témát rejt múltidéző tarisznyánk. A Facebook oldal neve nem pontos, de fogadják el így: Kertvárosi Helytörténeti Gyűjtemény és Emlékezet Központ. Ugyanerre az oldalra várjuk a kerülettel kapcsolatos képek, történetek feltöltését. Készséggel, napi rendszerességgel válaszolunk az elődtelepülésekkel (Árpádföld, Cinkota, Mátyásföld, Rákosszentmihály, Sashalom) illetve az ötvenes-hatvanas évek 16. kerületével kapcsolatos kérdésekre.

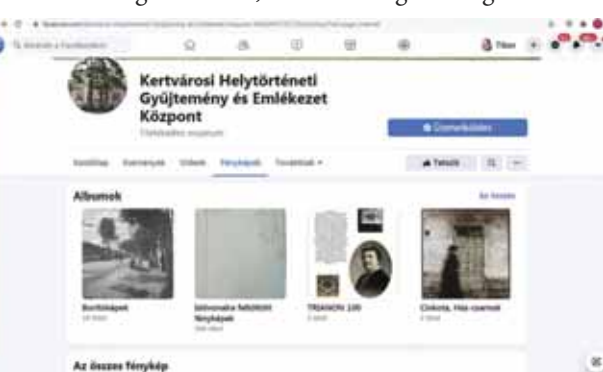

Fotók: KHEK

Honlapunk analóg adatbázisa

jának feltárását, bemutatójuk a

műtermeket, a kerület gazdag képeslap- emlékeit, családi albumok titkait fedezük fel, rácsodálkozunk a régi igazolványkép fényképezés sokszínűségére és még több érdekes témát rejt múltidéző tarisznyánk. A Facebook oldal neve nem pontos, de fogadják el így: Kertvárosi Helytörténeti Gyűjtemény és Emlékezet Központ. Ugyanerre az oldalra várjuk a kerülettel kapcsolatos képek, történetek feltöltését. Készséggel, napi rendszerességgel válaszolunk az elődtelepülésekkel (Árpádföld, Cinkota, Mátyásföld, Rákosszentmihály, Sashalom) illetve az ötvenes-hatvanas évek 16. kerületével kapcsolatos kérdésekre.

Facebook oldalunkon a kerület fotós múltja

anyag kereshetővé rendszerezése. Erre az alapra épülhetnek fel a KHEK honlapjának megújult posztjai (<http://www.helytortenet16.hu/emlekezet-kozpont/>).

Óbudai Múzeum

Vezető: Viszket Zoltán,
tel./fax: 250-1020,
cím: 1033 Bp., Fő tér 1.,
nyitva: K-V: 10-18 óra.

Neogrády László Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Szöllősy Marianna,
tel.: 370-0652,
cím: 1043 Bp., Berda J. u. 48.,
nyitva: K-P: 10-18, Szo: 10-14 óra.

Erzsébetvárosi Zsidó Történeti Tár

Helytörténeti munkatárs: Keleti Éva,
tel.: 369-3688,
1077 Bp., Csányi u. 5.,
nyitva: V-Cs: 14-18, P: 10-14 óra

Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Gönczi Ambrus,
tel.: 218-7420,
cím: 1092 Bp., Ráday u. 18.,
bejárat az Erkel utcából,
nyitva: K-P: 12-18, Szo: 10-14 óra.

Kőbányai Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Verbai Lajos,
cím: 1102 Bp., Füzér u. 32.,
nyitva: K-Sz: 10-14, Cs: 14-18, Szo.: 9-13 óra.
Kutatói nap - P: 9-13 óra

Albertfalvi Hely- és Iskolatörténeti Gyűjtemény

Vezető: Papp Gábor, tel.: 208-6635, 06-70-704-5938,
cím: 1116 Bp., Pentele u. 8.,
nyitva: K, Cs, Szo: 14-18 óra.

Etele XI. kerületi Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Farkas Zsolt,
tel.: 204-6788; 06-70-682-2144,
cím: 1116 Bp., Gyékényes u. 45-47.,
nyitva: H-P: 10-19 óra.

Hegyvidéki Helytörténeti Gyűjtemény

Szakmai felelős: Földváry Gergely,
tel.: 06-70-360-2447,
cím: 1121 Bp., Zugligeti út 64.,
nyitva: Sze-V: 10-18 óra.

Angyalföldi Helytörténeti Gyűjtemény

Munkatárs: Dr. Simonné Hortobágyi Zsuzsanna,
tel.: 06-30-453-3693,
cím: 1131 Bp., József Attila tér 4.,
nyitva: K-Cs: 11-17, P: 9-16 óra.

Samodai József Zuglói Helytörténeti Műhely

Vezető: Majkó Zsuzsanna
tel.: 06-70-522-3577,
cím: 1144 Bp., Vezér u. 28/b.
nyitva: előzetes egyeztetéssel
e-mail: helytortenet@cserepeskft.hu

Rákospalota, Pestújhely és Újpalota Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Kiss Emőke Hajnalka,
tel.: 419-8216,
cím: 1158 Bp., Pestújhelyi út 81.,
nyitva: K-P: 10-16, Sze: 12-18,
Cs, Szo: 10-14 óra

Kertvárosi Helytörténeti és Emlékezet Központ

(szakmai besorolás nélkül)
Mb. vezető: Müller Ildikó,
tel.: 604-8342,
cím: 1165 Bp., Veres Péter u. 157.,
nyitva: H-Cs: 9-16, P: 9-14 óra.

Erdős Renée Ház Múzeális Gyűjtemény és Kiállítóterem

Vezető: Ádám Ferenc,
tel.: 256-6062, 258-4693, fax: 256-9526,
cím: 1174 Bp., Báthory u. 31.,
nyitva: K-V: 14-18 óra.

Tomory Lajos Múzeum

Vezető: Heilau Zsuzsanna,
tel.: 290-1585, 06-20-316-9885,
cím: 1181 Bp., Margo Tivadar u. 116-118.
nyitva: Cs-P: 10-18,
Szo: 14-18 óra.

Kispesti Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Siklós Zsuzsa,
tel.: 281-1619,
cím: 1191 Bp., Csokonai u. 9.,
nyitva: K-P: 14-18 óra,
páros heteken Szo: 10-14 óra.

Pesterzsébeti Múzeum

Vezető: D. Udvary Ildikó,
tel.: 283-1779,
cím: 1203 Bp., Baross u. 53.,
nyitva: K-Szo: 10-18 óra.

Csepeli Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Molnár Krisztián,
tel.: 278-2747,
cím: 1213 Bp., Szent István út 230.
nyitva: Sze: 8-14.30, P: 14-18,
Szo: 9-13 óra.

Nagytétényi Helytörténeti Kiállítóterem

(szakmai besorolás nélkül)
Vezető: Wahl Ildikó,
tel.: 06-20-237-1920,
cím: 1225 Bp., Nagytétényi út 278.,
nyitva: K-Cs: 9-12, Szo: 15-18 óra.

Soroksári Helytörténeti Gyűjtemény

Soroksári Helytörténeti Gyűjtemény vezető: Geiger Tamás, tel.: 287-3057,
cím: 1238 Bp., Sztizás u. 105.,
nyitva: Sze-P: 10-17 óra.

Online adatbázisok

A XVIII. kerület házjegyzéke

••• Pápai Tamás László

A Tomory Lajos Múzeum – korábbi tematikus oldalai után – újabb önálló honlapot hozott létre, ezúttal a XVIII. kerület épületeinek szentelve azt. A 18kerhazjegyzek.hu oldalon olyan forrásokat jelenítünk meg listás és térképes formában, amelyek bőségesen tartalmaznak adatokat az elmúlt több mint egy évszázad pestszentlőrinci házépítőiről, telektulajdonosairól. Digitálisan feldolgoztuk a település birtokosait számba vevő 1917-

Fotók: Tomory Lajos Múzeum

Nyitóoldal

ban külön fülön is elhelyeztük.

A honlap-építés első üteme alatt ötezerhétszáz telek és több mint négyezer építkezés adatait dolgoztuk fel, valamint Budapest Főváros Levéltárában átnéztünk kétezer tervrajzot, melyek közül alapos válogatás után mintegy hétszáz darab került fel az oldalra.

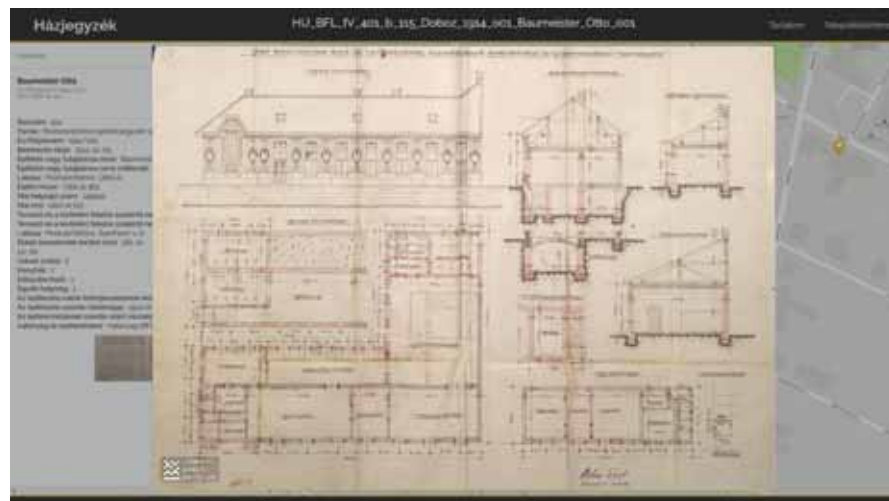
A feldolgozó munkát folytatjuk: hamarosan felkerülnek az 1930-as és 1931-es pestszentlőrinci nyilvántartások és tervek, továbbá még idén a XVIII. kerület részéről, Pestszentimréről is közlésezünk építési adatokat. De terveink között szerepel más források (anyakönyvek, iparlajstromok) térképes formában történő megjelenítése is.

A fejlesztés a Járasszékhely múzeumok szakmai támogatására 2018-ban kiírt pályázat segítségével valósult meg.

es házszámjegyzéket – mely kiállítóhelyünkön reprint formában eddig is lapozgatható volt –, a benne szereplő címeket megfeleltettük a maiakkal. Az adatokat listába szedtük és térképre vittük, így bárki utánanézhethet, kié volt a háza 1917-ben – ha egyáltalán állt már akkor.

Hogy mely ház épült 1917 után, azt a pestszentlőrinci építkezések lapja tartalmazza. A több mint húsz évet (1908–1929) felölelő adatbázist különféle források felhasználásával állítottuk össze. Míg a legkorábbi címek csupán újságcikkekben szerepeltek, addig 1911-től már a múzeumban található, több kötetre rúgó építési engedély-nyilvántartásokra támaszkodhattunk, melyek a tervezett épületek besztására (helyiségek száma, rendeltetése), későbbi sorsára (mikor kapott lakhatási engedélyt, kellett-

Ledi Ottó Üllői út 453. sz. alatti építkezésének lapja és terve

Baumeister Ottó Üllői út 517. sz. alatti építkezésének lapja és terve

Lőrinci filmcsillag Hollywoodban

A némafilmes Bánky Vilma (1901–1991)

•••• Gábor Fruzsina

„Sietve mentünk ki az állomásra és valóban, néhány perccel a vonat indulása előtt sikerült is megtalálnunk. »Ez Ő«, mondotta manazerem minden bemutatkozás helyett. A hatalmas filmkirály, aki már annyi ezer és ezer filmsztárrá lenni vágyó leányt mustárt végig éles, szűrős szemével, hosszasan nézett reám. »All right«, mondotta azután röviden – és hagyta, hogy a vonat nélküle induljon el...»

A némafilmművészet egyik legünnepebb csillaga 1901. január 9-én, Nagydorogon született, *Koncsics Vilma* néven. Édesapja *Koncsics János* tisztviselő, majd rendőrőrmester, édesanyja *Ulbert Katalin* színésznő volt. Családjá a Pestre való költözést követően kezdetben egy Práter utcai bérházban lakott, majd Pestszentlő-

1919-ban kapta meg első némafilm szerepét a *Tavaszi szerelem* című filmben.

Tehetséges színésznőnek bizonyult, *Somlay Artúr* magántanítványává fogadta. Szerepelt *Balogh Béla: Az utolsó pillanatban* című filmjében.

Az 1920-as évek első felében Európában – Magyarországon, Ausztriában és Németországban – filmezett, keresett, kedvelt színésznőnek számított.

1925 fordulópont az életében. Találkozik az Európában friss színi tehetségek után kutató *Samuel Goldwyn*nel. 1925 őszén megkezdte a munkát az Amerikai Egyesült Államokban a Metro-Goldwyn-Mayer filmóriás égisze alatt, megbecsült és közkedvelt színésznőként. A tengerentúlra érkezését *Goldwyn Magyar rapszódia* című reklámkampánya előzte meg. Tehetségének ékes bizonyítéka, hogy a kor egyik leghíresebb némafilmsztárja, *Rudolph Valentino* őt kéri fel partnernek filmjébe. Leghíresebb közös filmjeik közé tartozik *A fekete sas* és *A sejk fia*. Együtt játszanak a filmvászonon a színész rövid időn belül, váratlanul bekövetkezett haláláig. Ezt követően Vilma partnere *Ronald Colman*, majd *Gary Cooper*.

1927-ben köt házasságot a szintén filmszínész *Rod la Rocque*-kal. Bánky Vilma csillaga a némafilm leáldozásával eltűnt a filmvászorról, mivel hangját, akcentusát elégtelennek minősítették. A kulisszák mögött azonban sokat segített még a filmvilágban, egészen *Rod la Rocque* 1969-ben bekövetkezett haláláig.

Fotók: Tomory Lajos Múzeum

Pestszentlőrinc Vasút (ma Teleki) utcája

Szenvedélyes golfozó volt, jelentős versenyeredményekkel. Nyolcvan éves korában is üzte a sportot. Az óhazával a második világháború kitéréséig biztosan tartotta a kapcsolatot. Gyakran látogatott Magyarországra, Pestszentlőrincre személyesen, ahol mindig kitérő örömmel várták. Egyszer *Rod la Rocque* születésnapját Pestszentlőrincen ünnepelték meg. Újságírók is gyakran látogatták a Bánky családi házat, hol a szülőkkel készítettek interjút, hol *Vilmánál* voltak „ótorai teán”. Családjá a második világháborúig biztosan Lőrincen élt, a front elől menekültek el, eladva a családi házat a *Tisza István* utcában. Bánky Vilma 1991. március 18-án hunyt el egy hollywoodi kórházban. Alapítványt hozott létre. Csillagot kapott a hollywoodi Hírességek Sétányán.

Fotó: Színházi Élet, 1928

Rajongók várnak a filmcsillagra Bánkyék pestszentlőrinci háza előtt

Bánky Vilma *A sejk fia* című filmben (képeslap)

rincire települt, a Lónyaytelepre, a Teleki – akkor *Tisza István* – utcába. Vilma az *Egressy úti Polgári Iskolába* járt, kereskedelmi iskolát végzett és gépirónőnek is képezték. Az 1910-es évek második felében iratkozott be a *Star Filmiskolába*, majd

Műfordító, költő és tanár

Fél évszázada hunyt el Devecseri Gábor

•••• Tüske Tamás

Idén nyáron lesz az 50. évfordulója a költő, műfordító, filológus *Devecseri Gábor* halálának. A Farkasréti temető művészeti értékekben gazdag síremlékei között bolyongva, ráakadhatunk egy helytörténeti szempontból különösen érdekes sírra. A Devecseri család nyughelyénél *Fekete Tamás* szobrászművész közel két méter magas bronz amforáját csodálhatjuk meg. Az impozáns síremlék emlékeztetni kíván minket arra,

Fotó: Hegyvidéki Helytörténeti Gyűjtemény

hogyan Devecseri Gábor volt az ókori műveltség magyarországi közvetítője. Többek között *Homérosz* alapvető műveit – az *Odüsszeiát* és az *Iliaszt* – a mai napig az ő fordításában ismerhetik meg az olvasók.

A Nyugat harmadik generációjának kiemelkedő egyénisége volt, aki pesti egyetem bölcsészkarán, illetve a színművészetin, sőt a katonai akadémián is oktatott. Az 50-es évek elején a magyar irodalompolitika egyik vezéralakja, két ízben József Attila-, majd Kossuth-díjjal tüntették ki. Kezdeményező szerepet vállalt az 1956-os forradalom alatt, és támogatta a diktatúra megdöntését. Verseit – amelyekben a kommunista pártot bíráló hangot ütött meg – a rádióban és gyűléseken olvasta fel. A forradalom leverése után a hatalom nyomására visszavonult a közeletről és a támogatottból a túrt kategóriába került.

A 19. század végén épült Devecseri-villa (Béla király út 6–8.)

Jubileumi kiállítás

A Deák téri aluljáróból nyíló Földalatti Vasúti Múzeumban június 18-án nyílt meg a *125 éves a Millenniumi Földalatti Vasút* című kiállítás. Tárlatukon tablóról ismerhetjük meg a földalatti vasút, járművei, személyzete... történetét az építéstől napjainkig. Ma már érdekesnek számító fa- és fémburkolatú kocsikba, jegyváltó fölkébe lehet itt belépni. Vitrinsorában muzeális tárgyakkal, térképekkel, tervrajzokkal, építési naplóval, kicsinyített makettekkel, fotókkal szembesülhetünk.

Otthona 1945-től egészen 1971-es haláláig a XII. kerületi Béla király út 6–8. alatti historizáló stílusú villa volt. Az épület ma is áll, a közelében a Városkút forránházánál a Devecseri Gábor park őrzi a Svábhegy egykori híres lakójának emlékét. Az

1960-as évek végére egészségi állapota megromlott, végül élete utolsó évét betegen, kórházban töltötte, ahol elképesztő ütemben lendült bele a munkába, mintegy szembe menően a halállal. Kései verseiben az élet szépségét dicsőítette, életének egyik legtermékenyebb alkotói periódusa volt ez az időszak. Az ókori műveltségéből ismert halálvárás mámorát megtapasztalva, többé már semmi sem tántoríthatta el valódi feladataitól, a költészettől és az írástól. Az antik héroszok példáját követve halált megvető bátorsággal küzdött céljaiért, amíg ideje le nem telt közöttünk.

Fotó: FSZEK Budapest Gyűjteménye

Devecseri Gábor

Játék és nevelés

Megemlékezést és koszorúzást tartott június 18-án a Gálbory-villa (Hegyvidék, Kiss Áron u. 2.) kertjében a Pro Ludo Polgári Társaskör és a Kiss Áron Tisztelőinek Köre. Szakmai laudációt a 130 évvel ezelőtt megjelent „Magyar gyermekjáték-gyűjtemény” apropójából *dr. Lázár Katalin* népi játékutató tartott, amelyet két játékkal eléneklésével zárt. Ezt követően *dr. Kriston-Vízi József* mondta el ez alkalomra szánt beszédét. Végezetül Hegyvidéki Kiss Áronék, a Kiss Áron Magyar Játék Társaság, a Pro Ludo Társaskör, a Vajdasági Magyar Óvónők Brunsvík Teréz Egyesülete, az OPKM, a Magyar Pedagógiai Társaság Hagyományörző és Kisgyermek Nevelési Szakosztálya, Hagyományok Háza, valamint a Kelle család nevében *Majercsik Krisztina* koszorúzott, helyezte el a tisztelet csokrait. Ekkor búcsúztak el a 31 és fél évet élt Virányosi Községi Háztól is.

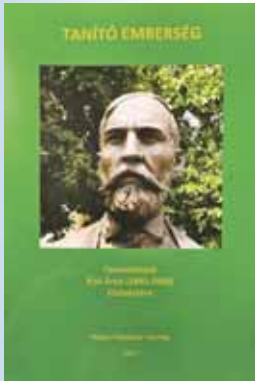
Fotó: Szentiványi Zsuzsa

Kiss Áron emlékezetét őrzők, és emléktáblája koszorúzás után

Tanítók tanítója

•••• Pifkó Dániel

Kriston-Vizi József (szerk.): 175 év – Tanító emberség. Tanulmányok Kiss Áron (1845–1908) tiszteletére. Magyar Pedagógiai Társaság, Budapest, 2021. 179 p.

A tanulmánykötet Kiss Áronnak (1845–1908), a magyar oktatás meghatározó alakjának állít emléket. A protestáns szellemiségű pedagógus a Budai Tanítóképző tanáraként, majd igazgatójaként jelentős szerepet játszott a hazai tanítóképzés elméleti megalapozásában. Ő indította el a magyar oktatástörténet módszeres kutatását, részt vett az Országos Tanszermúzeum felállításában, és egyik alapítója volt a Pedagógiai Társaságnak. Úttörő munkát végzett azzal, hogy kezdeményezte a magyar gyermekjátékok összegyűjtését. Az országos jelentőségű pedagógiai munkája mellett része volt a budai református egyház-közösség megszervezésében, a Szilágyi Dezső téri református templom építésében, és a Baár-Madas Leányiskola alapításában is.

A Magyar Pedagógiai Társaság 2019-ben kezdeményezte, hogy a kiváló pedagógus születésének 175. évfordulója alkal-

mából 2020 legyen Kiss Áron Emlékév. Ehhez kapcsolódóan jelent meg ez a tanulmánykötet. Az emlékévéhez összesen húsz intézmény, önkormányzat és egyesület csatlakozott, melyek a kötet első részében mutatkoznak be. A kiadványban 15 szerző 13 tanulmánya szerepel, emellett helyet kapott Kiss Áron egyik cikke is. Pályájának áttekintése után több tanulmány foglalkozik életének legfontosabb helyszíneivel, a szülőhelyén, Porcsalmán működő iskolával, a Nagykőrösi Református Tanítóképzővel és a Budai Tanítóképzővel. Számos tankönyvet írt, melyekről szintén olvashatunk a kiadványban, akárcsak az árvákat befogadó budaörsi Erzsébet Otthon alapításáról, melyben szintén szerepet játszott a kiváló pedagógus. A gyermekjáték-kultúrával őt tanulmány foglalkozik, melyek szorosabban vagy lazábban kötődnek Kiss Áron munkásságához. Végül a Móra Kiadó megújuló tevékenységét is megismerhetjük.

Banktrezor majd Vezérlőközpont

•••• Szöllősy Marianne

Szabó Balázs: Kincstár a budai vár alatt – A Magyar Nemzeti Bank titkos trezorjai és a Teherelosztó története 1884-2004. Magyar Napló Kiadó Kft., Budapest, 2020. 120 p. 119 fotó.

Tények és legendák övezik a budai várhely földalatti folyosóinak, termeinek világát. Szabó Balázs okleveles építőmérnök, statikus, mérnök tanár az Uri utca 72. számú ház alatt elhelyezett, sokáig titkos létesítményt mutatja be a kötetében. A szerző szakszerű áttekintéssel tárgyalja a barlangrendszer geológiai ismérveit, lakosság általi hasznosításának folyamatát, felhasználástól a szükségszerű átalakításokig. Rövid történeti ismertető olvashatunk a természetes módon kialakult termekről, folyosókról. A tárgyalt terület hasznosítására az egyre bizonytalanabbá váló történelmi helyzetben kormányzati döntés született. 1936-ban vásárolta meg az állam az Uri utca végén lévő telkeket, a Magyar Nemzeti Bank részére megfelelő trezorrendszer kialakításához. A kialakított rendszer több mint 1700 négyzetméter területen, 33 méter mélyen

az ország aranytartaléka egy részét őrizte, és a háború alatt óvóhelyként is szolgált. Sok ember életét mentette meg, személyes sorsok, történetek játszódtak a falak között. Többen megrázó emlékeket idéznek az ostrom mindennapjairól.

A bank 1950-ig használta a földalatti létesítményt. Majd a hidegháború időszakában keletkezett „magas szintű védelem kialakítása” tette szükségessé, hogy a vilamos energiatermelés országos és fővárosi központjai számára hasznosítsák a termeket, folyosókat. E létesítmény őrzését az ÁVH szolgáltatta. A teherelosztó az 1956-os eseményekből is kivette részét. Október 23-án innen kapcsolták le a Kossuth tér és környékének közvilágítását, a szovjet csapatok mozgásáról is továbbítottak adatokat. Szerzőnk a későbbi műszaki változásokat 1978-ig, a Teherelosztó felszínre költözéséig követi

Kőbe írt történelem

•••• Gábrriel Tibor

B. Müller Tamás - Csorba György: A Nemzet Főtere. A Kossuth tér története. szerk.: Zsuppán András, Országház Könyvkiadó, Budapest, 2020., 448 p.

Nem véletlen, hogy a Budapestre látogató turisták egyik kihagyhatatlan látványossága az Országház és az előtte fekvő Kossuth Lajos tér. Még a rendszerváltoztatás után is több mint két évtizedig egy betonozott tér, és döntő többségében a szovjet megszállás idejéhez kötődő köztéri alkotások fogadták az ide látogatót. A Kossuth tér rekonstrukciója során újra érvényre juttatták Steindl Imre elképzelését, visszaállították az eredeti műemléki környezetet – ezért kivitelezője 2015-ben építészeti Nívódíjat kapott.

Ennek a térnek a 20. és 21. századi történetét, alakváltozásait tárja fel az Országgyűlés Hivatalának két történész munkatársa, B. Müller Tamás és Csorba György egy reprezentatív, gazdagon illusztrált, elegánsan kivitelezett kötetben.

Minden korszak, de különösen a totalitárius diktatúrák, a közel másfélszáz év alatt rányomta bélyegét a tér arculatára. E

korszakok történései – mint egy hagyma héjai – hámozódnak le a könyv olvasói előtt. Szerzőpárosa a tér épületei, parkosításai, emlékművei, részben a térhez kötődő történelmi események, végül a tér és a városi élet köre csoportosítja a közölt több mint 130 ismertetését. Megismerhetjük a teret övező épületeket és történetüket, a parkosítások sorát, a különböző korszakok nagyobb és kisebb emlékműveit. Találkozunk a Kossuth térhez kapcsolható jelentősebb magyar történelmi eseményekkel: a dualizmus időszakától a harmadik Magyar Köztársaság kikiáltásáig. Végül Tér és a város címszó alatt a közlekedését, kávéházait és sajátos „életét” tárják elénk.

Kötetünk elsősorban azoknak ajánlható, akiket érdekel Budapest 20. századi története, a köztünk élt múlt relikviái, az egyes korszakokhoz tartozó történelmi események és tárgyasulók kihatásaik.

A Dietzgen lányok

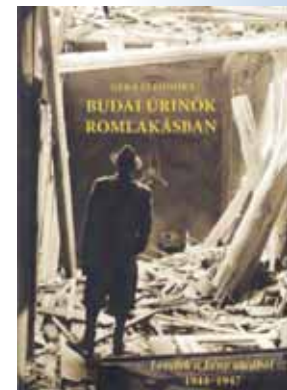
•••• Rojkó Annamária

Géra Eleonóra: Budai úrinők romlakásban – Levelek a Fény utcából 1944 – 1947. Budapest Főváros Levéltára – ELTE BTK, Budapest, 2020. 242 p.

A történelem nem más, mint az átlagemberek mindennapjainak összessége. A Géra Eleonóra által szerkesztett kötet nemcsak egy család nőtagjainak – a Dietzgen-lányok, valamint édesanyjuk – levelezését adja közre, hanem személyes sorsuk nyomán elénk tárul az 1944-ben megostromolt, majd lassan újjáéledő főváros élete is. „Budán lakni világnézet” – írta Márai Sándor, és e jelentés tartalmát igazolja a II. kerületi Fény utca 15., IV. emeletén lakó Dietzgen Mária, és Pécsre költözött húga, Laura értékrendje. A fiatal hölgyek folyékonyan beszélnek németül, a keresztény középosztály tagjai. Tisztviselőként dolgoznak, modern úrinők, Mária számára fontos a divatos frizura és az igényes ruha. Az idősebbik lány leveleiben beszámol a társasház mindennapjairól, a bombatalálatról, ami rommá tette az otthonukat, a lakók összefogásáról, és 1945-ben, az épületben

megjelenő önkényes lakásfoglalókról. Fel tűnő, hogy a családi levelezés teljesen politikamentes. Az üzenetek témája személyes családi beszámoló, női szemszögből láttatják az eseményeket. Édesanyjuk elsősorban az élelmiszer-csomagok sorsáért aggódik, amelyeket rendszeresen Pécsről indít a fővárosban élő Máriának. A levelekből hírt kapunk a háború utáni szűkös élelmiszerhelyzetről, a jegyrendszerről, a tüzelőhiányról, valamint a közlekedés nehézségeiről.

Mária (becenevén Keke) és Laura (Uci), valamint családjuk épségben túlélte háborút, nem vesztek el senkit. Leszármazottaik a levelezést átadták a Budapest Főváros Levéltárának. A kötetbe rendezett anyaghoz Géra Eleonóra „Mindenéből kifosztott, éhező, szenvedő főváros” címmel írt – fekete-fehér archív fotókkal illusztrált – elemző bevezető tanulmányt. Forrásközlését irodalomjegyzék egészíti ki.

Összetartozás Háza

Trianon emlékkiállítás Csepelen

••• Molnár Krisztián

Trianon 100. évfordulójának emlékére a csepeli önkormányzat állandó tárlat létrehozását tervezte. Az Összetartozás Háza – Trianon emlékkiállítás végül egy évvel később, 2021. június 4-én nyitotta meg kapuit a nagyközönség előtt. A Csepeli Helytörténet Gyűjtemény munkatársainak szakmai gondozásával új kulturális intézményt kapott a XXI. kerület.

Megnyitó beszédével *Borbély Lénárd* polgármester, a bejárat előtt lévő jelképes sorompó felnyitásával a tárlat – mely az egyetlen állandó, történeti kiállítás, ami Trianon centenáriuma készült – minden érdeklődő számára látogathatóvá vált. Az Összetartozás Háza legfőbb része Trianonra emlékezik. Időrendben veszi sorra történelmünk, a magyar társadalom- és művelődéstörténet e témával kapcsolatos eseményeit. A leírásokat gazdag képillesztrációk, eredeti tárgyak és korabeli dokumentumok teszik hitelessé.

A vitrinekben őrzött ritkaságokat autentikus enteriőrök, valamint archív tartalommal ellátott, 21. századi eszközök egészítik ki. Megtudjuk például, hogyan alakult át a Magyar Királyság többnemzetiségű állammá, az elvesztett első világháborút követően milyen hibákat vétett az ország vezetése, van-e okunk az utódállamok mohóságáról és a

békefeltételeket diktáló államok nagyhatalmi törekvéseiről beszélni. Szó esik – többek között – megszállókról és ellenállókról, megszegett ígéretekről, egy kétségbeesett ország mindennapjairól. A békediktátum az akkori Csepel életére is nagy hatással volt, ezért a kiállításon helyi vonatkozások is felvillannak.

Olyan nemzeti tragédia volt ez, amely társadalmi, gazdasági változások sorát hozta magával. Ezek bemutatásával folytatódik a kiállítás az épületen kívül. A be-

Fotók: Csepeli Helytörténeti Gyűjtemény

Vitrinjeiben őrzött ritkaságokat autentikus enteriőrök... egészítik ki

járatnál lévő határkő és a korabeli mintára készült átkelőhely a mementója annak, miképp vágott ketté településeket, szakított szét családokat a trianoni döntés. A kertből nyíló műhelyajtón átlépve Trianon gazdaságra gyakorolt hatásaival szembeüthetünk. Miután az állam elvesztette nyersanyagleőhelyeit, iparának jelentős részét, új gazdasági szerkezet kialakítására és gyárak létrehozására volt szükség. Ennek érzékeltetésére jó példa Csepel esete.

A településen új üzemek létesültek, tengeri kikötő épült immár tenger nélkül. A békeszerződés értelmében *Weiss Manfréd-*

nek át kellett állítania hadianyag kombinátját polgári termelésre. Később, a revízió reményében sodródva az újabb háború felé, minden vállalat ismét a honvédség ellátását szolgálta. Így a Csepel traktorok gyártását fokozatosan felváltotta az

Az új intézményt június 4-én nyitották meg

alapjaiban hozzá nagyban hasonlító katonai vontatók, majd a páncélozott járművek előállítására. A közvélemény egyetlen fennmaradt Csepel traktorról tud, ami Keszthelyen van kiállítva, de a kiállítás meglepetése, hogy itt is látható egy másik darab. Ennek a technikatörténeti relikviának a megvásárlását az Emberi Erőforrások Minisztériuma támogatta.

A kertben áll egy 1916-ban gyártott vasúti teherkocsi, amit a MÁV Zrt. kölcsönzött a kiállítás számára. Trianon időszakában a több százezer menekült közül sok család évekig ezekben a marhavagonokban tengette életét. Az első világháborút lezáró békeszerződések a kezdetektől magukban hordozták egy újabb világegés kitérését. Így később ilyen szerelvények szállították a náci, majd a kommunista diktatúra áldozatait megsemmisítő- és kényszermunkatáborokba. Végül a szülőföldjük elhagyására kötelezett felvidéki magyaroknak kellett ezekre felszállniuk – mindezeket a rekonstruált vasútállomás falára elhelyezett tablóról tudhatja meg a látogató.

A Trianon emlékkiállítás megtekintésén túl különböző programok is várják majd a csepeli Erdősor utca 33-ban (látogatható: kedd 10-18 óra, csütörtök 8-16 óra, szombaton 9-13 óra között) az érdeklődőket. Nemzeti hagyományainkat ápoló múzeumpedagógiai foglalkozások, kulturális rendezvények színhelye is az intézmény.

Trianon után sok menekült család évekig marhavagonokban élt